

הממסד הצבאי האמריקני

וחופש העיתונות*

אביתר בן-צדף**

תומס ג'פרסון סבר, כי אם האפשרויות הן חופש עיתונות בלי מדינה, או מדינה בלי חופש עיתונות – הוא יעדיף את האפשרות הראשונה. בהמשך הוא קבע, כי אין ביטחון מלבד חופש העיתונות. אבל, גם לפני כמאתיים שנה לא היה לדבריו תוקף: כבר גנרל ג'ורג' ואשינגטון התלונן ביומניו, כי העיתונאים האמריקנים, שנלוו למחנהו, סיכנוהו במידע שפרסמו אודות מבצעיו ואודות תכניותיו, יותר מאשר סיכנו האויב הבריטי!

לכאורה, כל מניעה מוקדמת של פרסום (prior restraint) אסורה לפי התיקון הראשון. בית-המשפט העליון שם קבע, כי הדבר ניתן להיעשות רק כאשר יש סכנה ברורה (clear and present danger) בפתח.² אולם, דווקא מתחילת שנות השמונים ניסה הממשל האמריקני לקבוע מדיניות אחרת, והצליח – למרות התיקון הראשון. הפעולה החלה עם מניעת הסיקור של הפלישה לאי גרנדה (1983) והמשכה בוועדת סידל (Sidle), שקבעה בשנת 1984 – בשיתוף עם התקשורת האמריקנית ובהסכמתה – הקמת מאגר ("פול") של עיתונאים לענייני צבא, שייסקר בתורנות את הפעולות הצבאיות של ארצות-הברית.

היו שראו בפסיקת ועדת סידל שינוי מהותי, ולא היא. מי שבודקים בקפידה את היחסים בין הממסד הצבאי האמריקני לבין התקשורת של ארצו רואים מערכת מסובכת מאוד, הרחוקה מהדימוי של חופש פעולה מוחלט, שהתקשורת האמריקנית ניסתה ליצור. יתר-על-כן, ביחסיו עם התקשורת הזרה בארצות-הברית אין הממשל האמריקני בוחל באמצעים, ואינו מחיל עליה את מה שהוא מתיר לעיתונאים אמריקנים.

בכל מלחמותיה הפעילה ארצות-הברית צורות שונות של חסימת מידע מפני התקשורת. אך התופעה של חסימת מידע אופיינית גם לתקופות שבין המלחמות. חסימת המידע נעשתה על-ידי צנזורה עצמית של העיתונות; על-ידי צנזורה מרצון; על-ידי צנזורה כפויה; על-ידי מדיניות של האמנה (accreditation) סלקטיבית ומפלה; על-ידי

הקונגרס לא יחוקק חוק, הנוגע למיסודה של דת; האוסר פולחן דתי חופשי; המגביל את חופש הדיבור; המגביל את חופש העיתונות; או המגביל את זכותם של בני-אדם להתכנס בדרך שלום, ולבקש מן הממשל לתקן עוולות.

כך קובע התיקון הראשון לחוקה האמריקנית, הפותח את מגילת הזכויות, שנוספה לחוקה של ארצות-הברית בשנת 1791.

שנים הגנו מחוקקים, מדינאים ושופטים על חופש העיתונות בארצות-הברית, גם כאשר משקיפים לא-אמריקנים רבים טענו, כי הדמוקרטיה האמריקנית מחסלת את עצמה. ברוח זו נחקק בשנת 1967 חוק חופש המידע (FOIA), המעניק לכל אחד זכות לדרוש מממשלת ארצות-הברית להעמיד לרשותו העתקים של מסמכים ממשלתיים, ובכללם כאלה, הנחשבים סודיים ביותר במרבית מדינות העולם.

לצורך המאמר הזה המונחים "עיתונות" ו"תקשורת" מתייחסים לעיתונות הכתובה ולעיתונות המשודרת (האלקטרונית) כאחת.

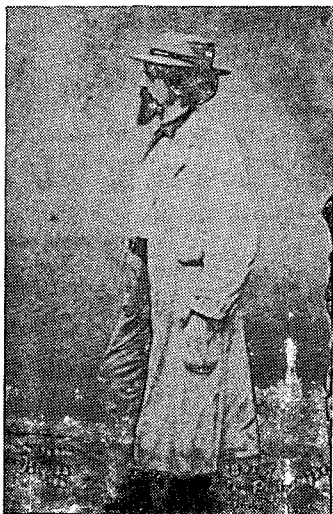
המאמר נכתב באוגוסט 1990, ועדכן באפריל 1991. הוא מבוסס על עבודות מחקר, שביצעתי בשנים 1980-1981 בקולג' לקומוניקציה באוניברסיטה של טקסס באוסטין (UT-Austin), במהלך לימודי לתואר שני בעיתונות תחת ההנחיה של פרופ' Norris G. Davis המנוח ושל פרופ' Richard H. Kraemer יב"א. פרופ' Dwight L. Teeter, Jr., דיקן הקולג' סייע לי בעצות רבות. אף כי הדיעות המובאות במאמר הן שלי ובאחריותי, היו חילופי הדברים עם השלושה, כמו עם שאר אנשי הקולג' לקומוניקציה, פוריים מאוד ומועילים.

** יועץ תקשורת ויחסי ציבור.

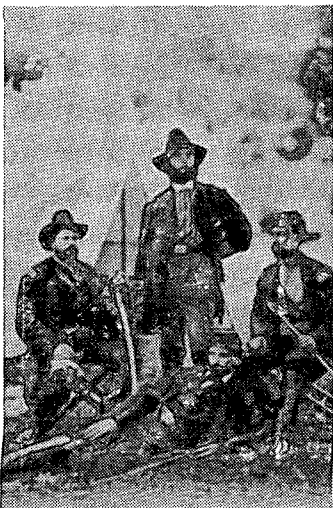

עיתונאים מלווים את חיילי המארינס בערב הסעודית

צלם העיתונות בן המאה ה-19,
מתיו בריידי

מצילומיו של מתיו בריידי.
העיתונות בתקופתו לא יכלה
לעשות בו שימוש בשל מגבלות
טכניות

מלחמת האזרחים

במלחמה המקסיקנית (1845-1848) התנסה צבא ארצות-הברית בראשונה בטיפול בכתבים לענייני צבא. ראשית הכתיבה הצבאית היה בשיתוף פעולה ניכר בין הצבא לבין עיתוני האזור בקרבת אזור הלחימה – ניראורלינס. לא הייתה מגבלה חוקית על סיקור המלחמה, ורוב העיתונאים – פרט לאלה שבאו מניראורלינס – היו בראש ובראשונה לוחמים.

עם גמר הלחימה במקסיקו הטילה ארצות-הברית ממשל צבאי על השטחים שכבשה. עיתונים נסגרו על הבעת דיעות "בלתי נסבלות". לדברי בני התקופה, מצב העיתונות בשטח הכיבוש היה קשה. אך זו הייתה רק הקדמה למה שאירע כעשרים שנה אחר-כך, במלחמת האזרחים האמריקנית.

מיד עם פרוץ מלחמת האזרחים גדשו את הבירה ואשינגטון יותר מחמש מאות עיתונאים. פרנו מעיר, כי העיתונאים היו רבים יותר מהזונות, שהסתובבו בעיר. אנשי "הבריגדה הבהמית" – כפי שנקראו העיתונאים – גדשו את המפקדות, "וכל אחד מהם היה תלוי על כפתור של קצין אחר", הוא מצטט.⁴

חוקי דיכוי הופעלו על העיתונות הצפונית, שהתנגדה למלחמה ולנשיא לינקולן ("Copperhead" Press) היה כינוייה), כשם שבדרום דוכאה בכוח העיתונות, שהתנגדה לעבדות. שני הצדדים הפעילו בקביעות צנזורה על התקשורת. הטלגרף הפך לאמצעי נפוץ בשימוש העיתונות, והלאמתו הייתה צעד כמעט בלתי נמנע במאמץ של שתי הממשלות להשיג שליטה מרכזית על אמצעי התקשורת. לפיכך, נאלצו העיתונאים, שרצו לעקוף את מחסומי הממשלה, להשתמש בדואר, או ברצים.

שלושה חודשים אחר פרוץ הקרבות הורה וינפילד סקוט (Scott), ומטכ"ל הצפון, כי משרדי הטלגרף לא ישדרו "מברקים, הכוללים מידע על מבצעים צבאיים, שלא אושרו על-ידי המפקד העליון". הדרום עשה פעולות

מניעת גישה (access) של עיתונאים לאזורים מסוימים, וביניהם אזורים קרובות; על-ידי דיסאינפורמציה – מסירת מידע מגמתי וחלקי; על-ידי שיטות שונות של הטרדה (harassment) של עיתונאים, כולל התנכלות לשלומם. התקשורת בארצות-הברית הגיבה על חסימת המידע ברמות שונות של שיתוף פעולה. נראה, כי למן 1776 יש בעיתונות האמריקנית הסכמה (קונצנזוס) על ה"ביטחון הלאומי" של ארצות-הברית בעוד שהדיעות על הממשלים השונים חלוקות, ולעתים משפיעות על תפקוד העיתונות. בעוד שהתקשורת האמריקנית תובעת לה זכות לסקר מבצעים צבאיים ומלחמות, היא מכירה בזכות הממשל לא לתת לה לסקר מבצעים חשאיים, מבצעי פגעי-וברח, או מבצעים של כוחות מיוחדים.

מידע הוא משאב לאומי, כמו כוח-אדם, מינרלים, נפט, נוף וכיוצא באלה. בסוף המאה העשרים, כמו בתקופות אחרות, נודע למידע תפקיד חשוב בכל סכסוך בין מדינות, ואי אפשר לחשוב על ניהול מלחמה ללא שימוש בתקשורת. מידת הבקרה, שצריכה המדינה לנקוט לגבי המידע בעת סכסוך, הינה שאלה מבצעית הקשורה לתהליך ניהול הסכסוך עצמו. ריימונד ניקסון, אחד מבכירי חוקרי העיתונות בארצות-הברית, ציין, כי שליטה על המידע חיונית לניהול המלחמה כמו שליטה על משאבי האנוש של המדינה, או שליטה על חומרי הגלם שלה. כשבוע לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה הוא כתב:

כשם שסעיפים שונים בחוקה נשכחים בעת מלחמה, כן גם מוכרחים להפר את... חופש העיתונות... המחיר יכול להיות יקר, אך אם המדינה שווה זאת [גם] המחיר הזה כדאי. כשם שלפרט יש זכות עליונה לנקוט כל אמצעי להגנתו העצמי – בנשק ובכל מחיר – כך אומה יכולה לנקוט אותה דרך להגנתה.³

הפעילו אותה". בשנת 1917 יכלו העיתונאים, שהתלוננו על התנהגות הצנזורים האמריקנים בפיליפינים, להיווכח, כי אין הדבר כה בלתי-אמריקני.

בנובמבר 1915 קיבל צבא ארצות-הברית המלצות בדבר ניהול המידע והצנזורה בעת מלחמה. עם זאת, במהלך המלחמה לא היה לצבא ארצות-הברית ככלל – ולכוח המשלוח האמריקני באירופה בפרט – דובר מקובל בימינו. אנשי העיתונות היחידים, שפעלו בשורות הצבא, היו העיתונאים הדיוויזיוניים, שתפקידם היה לכתוב את עיתוני יחידותיהם.⁶

העיתונאי פרדריק פאלמר (Palmer), שהתנסה בכתיבה צבאית ובסיקור שדות קרב, הציע לצבא ארצות-הברית לבחור כמה עיתונאים, ולשתף עמם פעולה. זו ראשיתו הרעיונית של "מאגר" העיתונאים. אולם, יש לזכור, כבר אז הייתה אווירה שלילית בארצות-הברית כלפי פעילות יחסי ציבור של הממשל. תיקון ג'ילט (Gillett Amendment) משנת 1913 אסר על הממשל "להוציא כספים לפרסום אם לא הוקצו לכך במפורש על-ידי הקונגרס".

מיד לאחר כניסת ארצות-הברית למלחמה (שניים באפריל 1917) דן הקונגרס באפשרות להטיל צנזורה. הדיון לא הניב חקיקה; אולם, הרשות המבצעת לא הייתה זקוקה לחוק צנזורה – היא כבר הפעילה צנזורה בשיתוף עם התקשורת. חוקים אחרים (חוק הריגול, חוק הסחר עם האויב ואחרים) הגבילו במילא את חופש הביטוי ואת ההעברה החופשית של המידע.

למרות שהקונגרס לחץ על משרד המלחמה לא להפעיל צנזורה תקיפה על העיתונות, פעל שר המלחמה ניוטון בייקר (Baker) למען הפעלת צנזורה תקיפה. בין השאר הניע אותו – כפי שהתברר אחר כך (ולא רק במלחמה זו) – הרצון לחסום דיווחים על ניהול לא נכון ועל שחיתות במערך הלוגיסטי.

לכוח המשלוח האמריקני באירופה (AEF) בפקודו של גנרל ג'ון פרשינג (Pershing) היו יחידת צנזורה משלו ויחידת דוברות בראשותו של העיתונאי פרדריק פאלמר (Palmer), שהייתה חלק ממנגנון המודיעין הצבאי (G-2). פאלמר ראה עין בעין עם פרשינג את הטיפול בעיתונאים. בין השאר, הפעיל הכוח האמנה מסויגת, שהותנתה בהסכמת העיתונאי לצנזור כתבותיו בטרם ישוגרו מערבה. מי שלא חתמו על ההסכם ומי שהפרו את הוראות הצנזורה, הורחקו ממחנות הצבא. הכתבים שהואמנו לבשו מדים, ונהנו מזכויות מסוימות של קצינים. מי שחרג מן המדיניות נאלץ לעזוב את היחידות. אמנם, רק 31 כתבים הואמנו רשמית, אך בתום המלחמה היו ליד כוח המשלוח האמריקני 411 כתבים מסוגים שונים. רובם לבשו מעין מדים, וחויבו לשאת סרט, ובו אות C גדולה, על שרוולם – לציין, כי הינם עיתונאים.⁶

מלחמת העולם השנייה

האגודה האמריקנית למען זכויות האזרח (ACLU)

דומות באותו זמן. שני הצדדים לא הגבילו עדיין שיגור ידיעות בדואר, או באמצעים אחרים. האיפול התקשורת החרף לא מנע הסתננות ידיעות על תבוסות. הממשל הצפוני והממשל הדרומי החלו לרדוף את העיתונאים, שהביאו את המידע.

אדווין סטנטון (Stanton), שמונה לשר המלחמה הצפוני בינואר 1862, פעל מיד עם מינויו נגד העיתונות. הוא החמיר את הפיקוח על הטלגרף: בהוראה מינהלית נקבע, כי למפירי הוראות הצנזורה ינותק הטלגרף, ויאסר על העיתונאים הללו להשתמש בשירותי הרכבת למשלוח גיליונותיהם. למטרה ניתנה הזכות לתפוס בתי-דפוס, שסייעו לעבירות צנזורה.

לתקנות של סטנטון הייתה השפעה חמורה על אמצעי התקשורת. בעשרים במארס 1862 קבעה ועדה לענייני חוקה של הקונגרס הצפוני, כי ידיעות צונזרו אף כי לא היה להן דבר עם עניינים ביטחוניים; אלא השתמשו בצנזורה כדי למנוע פרסומים מדיניים-פוליטיים. כדי למנוע את פרסום הכישלון של גנרל מקללן בקרב על ריצ'מונד בקיץ 1862 מנע הממשל הצפוני כל קשרי דואר וטלגרף. הצעד הזה גרר תגובה חריפה בסנאט: אחד הסנאטורים כינה זאת – "מערכת מאורגנת של שקרים... שנועדה להמעית בערכם של האמריקנים, להונותם ולהשלותם".

מלחמת העולם הראשונה

היחסים בין הממשל האמריקני לבין התקשורת הגיעו לשפל המדרגה כבר בזמן המלחמה הספרדית-אמריקנית בקובה ובפיליפינים בתחילת המאה העשרים. בשל חסימת התקשורת על-ידי צנזורה קפדנית ביותר, עיתונאים אמריקנים התלוננו, כי הצנזורה בפיליפינים "הייתה כה קפדנית עד שהיינו מופתעים, כי רשויות אמריקניות

העיתונאים ווסטברוק פגלר (מימין) והיווד בראון (משמאל) מהנירוק טריביון ניהלו מאבק נגד הצנזורה של גנרל פרשינג

וללוחמה פסיכולוגית במטהו. באפריל 1944 הוקמה מתוכה המחלקה ליחסי ציבור של המטה, והיא שוכנה – מטעמי נוחיות ושליטה – במשרדים של משרד המודיעין הבריטי עד שחרור פאריס.

הנשיא פרנקלין ד' רוזוולט מינה את בירון פרייס (Price), מי שהיה מראשי סוכנות הידיעות אסושייטד פרס, לנהל את משרד הצנזורה (OC). למשרדו הותר לצנזר את אמצעי התקשורת ואת כל התקשורת בין ארצות הברית לבין מדינות חוץ. מבחינה חוקית, לא היה, לכאורה, כל בסיס לפעולתו של פרייס, אך העיתונות האמריקנית הייתה פטריוטית, והתירה לממשל לצנזרה; והצנזורה הייתה תקיפה בהרבה לעומת זו, שהפעיל AEF במלחמה הקודמת. זאת ועוד – בעלות הברית תיאמו את מאמצי הצנזורה שלהן.

בהוראה נשיאותית (EO) 9182 מינה הנשיא רוזוולט ביוני 1942 את העיתונאי אלקר דיוויס, כתב רדיו ופרשן בניו יורק טיימס, כראש המשרד למידע מלחמתי (OWI), שתיאם את מדיניות ההסברה (ודמה לכלים של ממשל וילסון ממלחמת העולם הראשונה). כל הגופים האזרחיים, שתיאמו את פעילות יחסי הציבור של הממשל במלחמת העולם השנייה (ששה – בנוסף ליחסי הציבור של הצבא, של חיל הים ושל משרדי הממשלה, שתיאמו אותם), דאגו, כי

שום גרסה, פרט לזו של הממשלה לא תגיע לציבור...
[עיתונאים] מעטים, שדיעותיהם היו מפוקפקות, או שדיווחיהם הוכחו כנבזיים [לממשל] סולקו [מאזורי הלחימה].

הצנזורה נשענה, כאמור, על משמעת עצמית. עיקרה היה בתחום ביטחון השדה. לעתים, היא גלשה ליחסי הציבור של מפקדים, של כוחות ושל הממשל.

ארני פייל ליווה את החייל האמריקני הפשוט לאורך מלחמת העולם השנייה עד שנהרג בקרב

קבעה ביולי 1945, כי לציבור האמריקני אין בעיות עם צנזורה בעת מלחמה. לעומת זאת, משך שנים לא נראה לציבור האמריקני ולמחוקקים שבחר, כי יפעילו עליו מערכות של יחסי ציבור. בציבור האמריקני הייתה עוינות לרעיון, וכמה פעמים אסרו המחוקקים במפורש להקצות כספים, שיועדו לפרויקטים שונים, לפעילות יחסי ציבור. כבר בדצמבר 1940 פרסם פראנק נוקס (Knox), מזכיר הצי, רשימה של כמאה נושאים אסורים לפרסום. כמה חודשים אחר כך התבקשה התקשורת האמריקנית למנוע פרסומים אודות מבצעים של חיל הים הבריטי, וצייתה. בכוח המשלוח הבריטי בצרפת הייתה צנזורה קפדנית ביותר, שכללה גם את הכתבים האמריקנים, שהואמנו לכוחות הבריטיים והצרפתים. לאחר ההתקפה היפנית על נמל פרל הרבור (שבעה בדצמבר 1941) כללה הרשימה האסורה של נוקס יותר משלוש מאות נושאים. כל אלה נכללו בתקנות המלחמה של העיתונות האמריקנית. זאת לאחר שכבר בתשעה בדצמבר 1941 – יומיים אחרי כניסת ארצות הברית למלחמה – הודיע הנשיא רוזוולט, כי הוא, מזכיר המלחמה ומזכיר הצי שומרים לעצמם זכות להחליט מה מותר לפרסם. בתשעה-עשר בדצמבר 1941 הופעלה צנזורה מרצון.

במלחמת העולם השנייה הבינו כל הצדדים היטב את כוחה של התעמולה ואת כוחן של המלים. הייתה אפילו אמונה מיסטית ביכולת להשפיע על מוחות הקהל. לפיכך, בדקו הכל כיצד החדשות משרתות את המלחמה. הדבר כלל מפקדים ופוליטיקאים כאחד. כך, היה חשוב לגנרל דווייט אייזנהאואר, כי הידיעות, שהוציא המטה העליון של כוחות בעלות הברית (SHAEP) ישרתו את האחדות של בעלות הברית, ולא יזיקו לה. גנרל אייזנהאואר מינה את בריגדיר גנרל רוברט מקקלור לראש המחלקה לפרסום

אד מורו, שדר רשת CBS בלונדון, דיווח על נפילת דנקריק. הוא לבוש במדי קצין אמריקני

האיסור כלל ענייני ביטחון שדה, דיווח על אש אויב, או אפילו כל דיווח, שישים ללעג את כוחות האר"ם, את מפקדיהם, או את חייליהם. העיתונות נדרשה לעמוד לימין הלוחמים בקומוניזם בכל אשר יעוללו.

גנרל מתיון רידג'ווי (Ridgeway) – שהחליף את גנרל מקארתור, שהודח עלידי הנשיא טרומן – לא שיפר את היחס לעיתונות. הצנזורה אכפה את קו הממשל של טרומן על הדיווח משיחות השלום למרות שכביכול ניהל האר"ם את השיחות. כשהטילו האמריקנים אלם על סיקור שיחות השלום פנו עיתונאים מערביים לעמיתיהם מהמערב, שהיו עם הצד הקומוניסטי בשיחות – למרות שקצינים אמריקנים הורו לעיתונאים, שליוו את כוחות הדרום, לא להשתמש בחומר, שקיבלו מהעיתונאים שליוו את כוחות הצפון, ולא להיפגש עמם עוד – כביכול מטעמי ביטחון שדה. העיתונאים המערביים הפרו הוראה זו.

מלחמת ויטנאם

המיתוס הגדול של העיתונות האמריקנית בשנות השישים הנו הסיפור אודות מניעת הפרסום המוקדם בניו יורק טיימס של ההכנות המאריקניות לפלישה ל"מפרץ החזירים" בקובה. טענו, כי לחץ של ממשל קנדי, ואף של הנשיא עצמו, על הנהלת טיימס מנע את הפרסום, והכשיר את הדרך לפלישת הנפל.

אולם, בדיקה מעמיקה של דניאל קנדי העלתה, כי טיימס דווקא פרסם את הסיפור במלואו (פרט להשמטות מזעריות מטעמי עריכה, או עקב אתיקה קפדנית) בעמודו הראשון בשבעה באפריל 1961. מועד הפלישה הושמט עלידי העורכים כיוון שלכתב טד שולץ לא היו די מקורות לאשש את קביעתו – מצא דניאל קנדי – ולא משום שהיה לחץ של הממשל. הכתבה מציינת בפירוט, כי פלישה לקובה אכן קרובה. דניאל קנדי משער, כי הפרסום המוקדם (כשבועיים לפני המבצע) עלול היה להגיע לידי הרוסים, או לידי הקובנים; ובכך תרם מעט משלו לשלומיאליות של פלישת הנפל ושל ההכנות לקראתה.⁷ מצוידים במיתוס הזה ומתוגברים עלידי אי האמון בממשל של הנשיא לינדון ב' ג'ונסון (ושל הנשיאים הרפובליקנים שאחריו) נכנסו העיתונאים האמריקנים לתוך הקלחת של ויטנאם. בנוסף, היה שינוי מהותי בטכנולוגיה, שאפשר פריצה אדירה: את המלחמה ניתן היה לראות בכל בית. הטלוויזיה שינתה את כללי המשחק בסיקור מלחמות, ועתה מדברים על "מלחמה-שלהסלון", ההופכת את הסיקור העיתונאי לתחרותי יותר ולאליים.

בעוד שבמלחמות העולם ובמלחמת קוריאה אוגדו הכוחות המערביים כבעל-יברית, ותיאמו ביניהם את מדיניות ביטחון השדה והצנזורה, בוויטנאם היה על האמריקנים לעסוק בתקשורת מכל העולם, כולל העולם המערבי, שלא שיחקה את התפקיד הפטריוטי. הסיקור הזר של מלחמת ויטנאם – קובע הופר – היה מותנה מאוד ברמת המעורבות האמריקנית בסכסוך.⁸

במלחמת העולם השנייה הגיע הרדיו לפרקו, ויחד עמו, יומני הקולנוע. הטכנולוגיה המתפתחת בטלקומוניקציה טרם אפשרה להתגבר על בעיות סיקור באירופה, או בזירת האוקיינוס השקט, אולם גם כך היא הציבה בעיות קשות בפני הצנזורים.

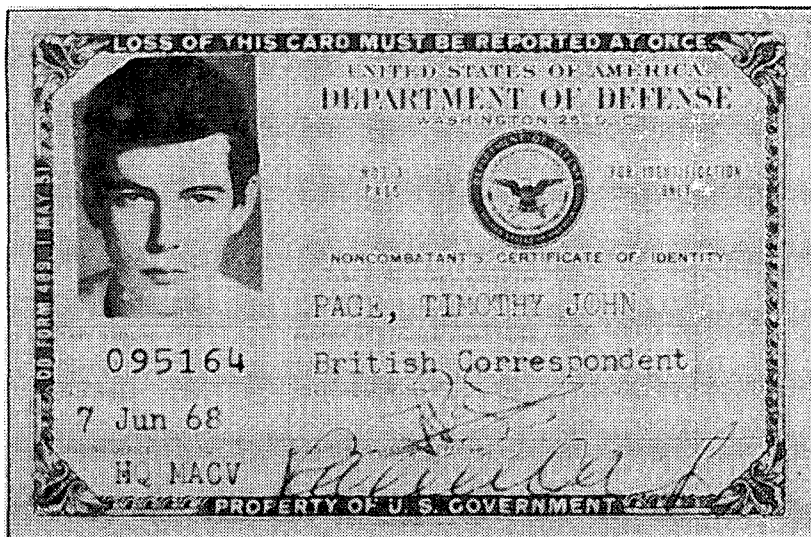
מלחמת העולם השנייה הייתה, כנראה, המלחמה הפטריוטית האחרונה של האמריקנים. לא כל העיתונות האמריקנית תמכה פה אחד בנשיא – היא עמדה שכם אחד מאחורי החיילים האמריקנים. רגשות הטניה של התקשורת נגד הנשיא רוזוולט ונגד הצנזורה שהפעיל גאו בהתמדה, והגיעו עד לסף "מרד" סמוך למותו בתחילת 1945. אך יש לזכור, כי אף אחד מהעיתונאים האמריקנים לא הפר את שותפותו בסודות. בתחילה קיבלו העיתונאים האמריקנים ברצון את ההגבלות על סיקורם ואת ההודעות לעיתונות, שניתנו במקום גישה לשטח – אף ש"בכמה מקרים דיווחי הממשלה הוכחו כהונאה מכוונת". מערכת חמורה במיוחד פעלה באלסקה ובהוואי בשל קרבתן לאזור הקרבות. המערכת החמורה כללה הגבלות ברישוי עיתונים, במתן מידע ובכניסת עיתונאים לשטחים מסוימים.

מלחמת קוריאה

עם פלישת הצפון קוריאנים לדרום (25 ביוני 1950) החלה ארצות-הברית לגייס אנשי מילואים, ולשולחם לתגבר את כוחות האר"ם בפיקודו של גנרל דאגלס מקארתור, מי שהיה מפקד כוחות ארצות-הברית בזירת האוקיינוס השקט במלחמת העולם השנייה. יחידת הצנזורה, שהקים פרייס, לא גויסה. הממשל סמך על הרגשות הפטריוטיים של העיתונות, שנקטה בצנזורה עצמית. את הצנזורה הפעילו בקוריאה מפקדים בשטח, או מפקדי זירות בזרועות השונות. קוריאה מרוחקת, וחסרה סידורים ראשוניים של טלקומוניקציה. זה אפשר לאנשי יחסי הציבור של הצבא האמריקני לשלוט בעיתונים, להעדיף את המקורבים לצלחת, ולענוש את הממרים. עיתונאי אחד אף ניסה לעקוף את קו הטלפון היחיד בין סיאול לטוקיו באמצעות יוני דואר; אלא שהן עשו את הדרך באחד-עשר ימים.

הוראות השדה, שהוציאה מפקדתו של מקארתור, הבטיחו, כי הכתבים לא ידווחו על בעיות, על חריגות משמעת, או אפילו על מוסר הלחימה המפוקפק של הדרום-קוריאנים. אולם המצב היה כה חמור – טוען נייטלי – עד כי העיתונות ביקשה ממפקדתו של מקארתור להפעיל צנזורה צבאית. זאת כיוון שהפעלת הצנזורה הייתה ממסדת את היחסים, ומצילה את העיתונאים מגחמות הקצונה. יתר-על-כן, מתוך רגש פטריוטי (ואולי מתוך תפיסה נכונה של מה שעלול להיווצר ביחסים בינם לבין שלטונות הצבא) ביקשו רוב הכתבים בקוריאה, כי תופעל חובת צנזורה – אם הצנזורה מרצון לא תפעל כיאות.

העונשים על מפירי ההוראות היו שונים – מהשעיה ועד לגירוש מקוריאה, או אפילו העמדה למשפט צבאי.

למעלה: תעודה שניתנה על ידי משרד ההגנה האמריקני לכתב בריטי בוויטנאם.
 באמצע: כתב העיתון אסקוויר על-יד גבול קמבודיה בשיחה עם לוחמים.
 למטה: הכתב דייוויד הלברשטאם בוויטנאם

חוקית, ארצות-הברית לא נלחמה בוויטנאם – הנשיא לא הכריז על מלחמה על צפון ויטנאם, והקונגרס לא אישר את המלחמה. הפעילות האמריקנית הייתה במסגרת "הפיקוד לסיוע צבאי בוויטנאם" (MACV), ותו לאו. לפיכך, לא יכלו האמריקנים להפעיל בוויטנאם צנזורה צבאית מסודרת. העיתונות צנזורה בוויטנאם למרות שבפיקוד העליון של ארצות-הברית לא היו בטוחים האם צריכים הכוחות המזוינים של ארצות-הברית לשלוט במידע, שזרם מהחזית. יתר-על-כן, הפרשן הצבאי דרו מידלטון (Middlton) מניו יורק טיימס סבר, כי מוטב לו הייתה צנזורה בוויטנאם. גם הגישה החופשית כביכול בדרום (בניגוד למגבלות החמורות, שהטילו הצפוניים) לא סייעה להבנת המצב שם. גנרל סידל סיפר, כי ראשי סניפי העיתונים בסייגון טענו בשנת 1968, כי על הממשלה האמריקנית לדאוג לצנזורה כיוון שאין התקשורת יכולה לצנזר את עצמה. לדברי סידל, הם נסוגו מהצעתם משנכחו, כי גם לממשלת דרום ויטנאם (הריבונית להלכה בשטח) יכולה להיות זכות לצנזר אותם.

הממסד הצבאי האמריקני בוויטנאם (המחלקה המאוגדת ליחסי ציבור – JUSPAO – בפרט, ופיקוד הסיוע הצבאי – MACV – בכלל) לא הבינו את המצב, ולפיכך לא סיפקו לתקשורת שירות נאות. ויטנאם נרחבת בשטחה, וטיבה של המלחמה היה מוזר וספורדי. קיטוע הפרטים לאירועים בודדים הפך את הסיקור בלתי משמעותי ("מרוב עצים לא רואים את היער").

פרט לכך הפעילו הכתבים צנזורה עצמית – הן מטעמי ביטחון שדה, ובעיקר משום שכתבי הטלוויזיה ניסו למרות הכל לחסוך מהצופה בבית הרבה מהזוועות. גם התניית ההאמנה באי שבירת ביטחון השדה סייעה לצנזורה העצמית.⁹

לדעת אלן הופר, הסיקור של מלחמת ויטנאם סבל מהרבה מריעין בישין – חוסר ניסיון, תעמולה, סנציונליזם, בחירה מגמתית של חומר, הכללות ועוד. הופר מסכם זאת כך:

מעט מאוד, אם בכלל, נעשה כדי להכין את הכתבים לקראת המציאות של הסכסוך [בוויטנאם], והצבא נתפס גם הוא בלתי מוכן... יש מעט מאוד הוכחות, שאכן המסר הזה הועבר במלואו הבייתה.¹⁰

היכן ומתי נוצרו תודעת העימות והאיבה של הממסד הצבאי לתקשורת – שאייק פאפאס (Pappas) מהטלוויזיה של CBS קורא לה "כאב הראש של אחרי-ויטנאם" (Vietnam Hangover)?¹¹

רבים טוענים, כי נוצרה אחרי מלחמת ויטנאם. להערכתך, הסוברים כך מוטעים על-ידי ריבוי הפרסומים בשנות השמונים על יחסי צבא-תקשורת בעיתונות המקצועית הצבאית בארצות-הברית. יש די הוכחות, כי למן הפלישה לקמבודיה הסירו אנשי הכוחות המזוינים האמריקנים את כפפותיהם בטפלים בעיתונאים, והתנכלותם להם הפכה לשגרה – הן ברמת חסימת אזורים לתקשורת (גישה) והן בהפרעה ממשית לתפקוד העיתונאים בשדה, כולל סיכון חייהם. נראה לי, כי סיום

המלחמה מנע התדרדרות חמורה, שהייתה מובילה למרחק דמים.

בכל מקרה, ההנחיות להגבלות וולונטריות על העיתונות בוויטנאם עבדו היטב, והגנו על ביטחון הכוח האמריקני – סבור דניאל האלין:

רק במקרים ספורים הפרה העיתונות את ההנחיות... הבעיות, שהציב הסיקור העיתונאי [לביטחון הכוחות המזוינים האמריקניים בוויטנאם], היו שוליות יחסית לעומת בעיות, שגרמו מריבות בין השירותים...

הבעיה העיקרית של הממשל האמריקני במלחמת ויטנאם – הוא סבור – היא המסר הלא ברור – כלומר, האנטי מלחמתי – ששידרה העיתונות. הציבור בבית לא קיבל מסר של אחדות סביב המטרה. המסר הזה היה יכול לעודד את צפון ויטנאם ואת הוויטקונג להמשיך בלחימה.¹² הכישלון האמריקני בוויטנאם נובע מטיבה של המלחמה, והתקשורת תרמה לו אך מעט, ולא הייתה הסיבה לו. לדברי דין ראסק (Rusk), לא היה טעם בצנזורה בוויטנאם כל עוד לא הונהגה צנזורה בוואשינגטון.

"רוב ההדלפות מקורן בוואשינגטון", הוא סבור:

התנהגות התקשורת [האמריקנית]... קשורה באופן אינטימי לאחדות של הממשל עצמו ולבהירות [של מסריו] כמו לרמת ההסכמה [הקונצנזוס] של החברה בכלל. אין זאת אומרת, כי לתקשורת יש אופי של מגיבה בלבד... אכן, הרבה עיתונאים הזדעזעו לנוכח הברוטליות של המלחמה ולנוכח הפער בין מה שדיווחו להם פקידים בכירים, ובין מה שהם ראו ושמעו בשדה, והיו חופשיים לדווח. אולם, ברור גם כן, כי הבעיות של הממשל עם 'הרשות הרביעית של הממשל' נבעו במידה רבה ממחלוקות פוליטיות בבית, כולל בתוך הממשל עצמו, שלהן יש דינמיקה משל עצמן... מבלי לוותר על האופי הדמוקרטי של ארצות-הברית, היה קשה לתמרן יותר בין השסעים בחברה האמריקנית.

ולפיכך – קובע האלין – לממשל יש צורך להשיג שליטה בתקשורת כיוון שהיא "חשובה ביותר להפעלת כוח פוליטי". אולם,

... יש יתרונות טקטיים חשובים ביותר לסודיות... (יש גם יתרונות חשובים לפרסום ולאמינות; זו אחת הדילמות של פוליטיקה מודרנית)... פוליטיקה אינה משחק כדורגל: הניצחון אינו הדבר היחיד הנחשב. השימוש הנבון בכוח חשוב לא פחות לאמנות הפוליטיקה מאשר השימוש היעיל בו.¹³

הפשיטה לגרנדה ואחריה

עם פינוי הכוחות האמריקנים מדרום-מזרח אסיה לא חזרו הממשל והתקשורת לדון בגלוי בפרשה. אמריקה מתחה קו על מוראות ויטנאם. העיתונות ראתה במה שהיה שם הישג, וכידוע, אין בודקים ניצחונות. הממסד הצבאי פנה לדרכו, ומניעת הגישה לגרנדה הייתה, כנראה,

תוצאה ישירה של לקחיו מוויטנאם.

כאשר נשלחו הכוחות האמריקנים לגרנדה למבצע הפשיטה "זעם דחוף" (Urgent Fury) ב-25 באוקטובר 1983 הייתה למטותיהם תכנית מפורטת ליחסי ציבור, שפעלה, והצליחה – הרחקת העיתונאים מהאי בימים הראשונים (והקריטיים) של המבצע, מניעת הגישה של עיתונאים, שהגיעו סמוך לחופי האי, וסיקור הפעילות על-ידי צוותי תקשורת (כולל טלוויזיה) של הצבא ושל חיל הנחתים. המסקנות האמריקניות לגבי היחסים בין הצבא לבין התקשורת הן מקוריות לחלוטין. אדמירל ג'וזף מטקאפי (Metcalfe), שפיקד על כוחות הים במבצע, הורה להטביע כל ספינה, שתנוע עם עיתונאים לעבר גרנדה¹⁴; כתבים אחרים פותו על-ידי אנשי חיל הים האמריקני לנסות להשתמש באמצעי הטלקומוניקציה על נושאת המסוקים "גואם", ונתרו על סיפונה כמה ימים מבלי כל יכולת להתקשר. כל זה נתמך באיבה של ראשי הממשל של הנשיא רונאלד רייגן לתקשורת.

שלוש מאות כתבים הגיעו לאי ברבדוס מיד עם תחילת הפעולה, והמתינו שם לאישור לנוע לגרנדה. רובם השיגו אמצעי תעבורה (מטוסים וספינות) בכוחות עצמם. רק מעטים נזקקו להובלה באמצעים של ממשלת ארצות-הברית. כמה אלפי כתבים הגיעו לגרנדה עם פתיחת האי לכתבים. רק חמישה-עשר כתבים, שאוגדו במאגר עיתונאים, הורשו ללוות את הכוחות האמריקניים בעת הפעולה עצמה החל מיומה השלישי.

הפנטגון והתקשורת הופתעו מאוד לנוכח ההסכמה הציבורית הרחבה והמתמשכת לבליימת הסיקור העיתונאי בגרנדה. אולם, ממשל יכול לבלום את העיתונות בעניין ביטחון לאומי רק כאשר הוא נהנה מאמינות גבוהה בעיני הציבור. זה, כנראה, ההקשר הנכון של פעילותו של הנשיא רייגן בעניין גרנדה. אולם, לנוכח התקדים המהפכני ועקב הבחירות המתקרבות העדיף הממשל של רייגן למנות ועדת בדיקה, שתראה, כי הממשל אינו תקיף מדי ביחס לתקשורת האמריקנית. בנובמבר 1983 מינה גנרל ג'ון וסי (Vessey), י"ר המטות המשולבים (JCS), את מיג'ור-גנרל (בדימוס) ויגאנט סידל (Sidle) לעמוד בראש ועדה, שתבדוק את היחסים בין הצבא לתקשורת בעת המלחמה.

הוועדה התכנסה בששה בפברואר 1984 לדייונים, שנמשכו כשבוע. בישיבה הראשונה החליטה הוועדה פה אחד, כי למרות תמיכת הציבור בסילוק התקשורת משדה הקרב ולמרות שאין פסיקה מפורשת של בית-המשפט לגבי הפעלת התיקון הראשון במבצעים צבאיים – "הדרך האמריקנית" מחייבת, כי "התקשורת תורשה לסקר במרבית המקרים מבצעים צבאיים". הוועדה קבעה מפורשות – "מטרתנו להמליץ על דרכים לאפשר את התהליך [של סיקור מרבי תוך התחשבות בצרכי ביטחון השדה ואבטחת הכוח]."

הוועדה החליטה, כי יש להקים מאגר לאומי של כתבים לענייני צבא, שיסקרו בתורנות את פעילות הכוחות המזוינים האמריקניים. לאחר מיון ביטחוני יקבלו החברים

לתקנן לפני ששידרו אותן לארצות-הברית.¹⁶
 אחר כך הופעל המאגר בפלישה לפנמה בדצמבר 1989 – מבצע "עניין צודק" (Just Cause). אלא שבניגוד לאירועי המפרץ, או אפילו בניגוד למה שקרה ב"פסיון מוזהב", הפעם אנשי המאגר לא נהנו מבלעדיות. הגידול במתיחות הביא לפנמה עשרות עיתונאים – בנוסף לאלה ששהו שם ובנוסף לעיתונאים המקומיים. הם נעו בחופשיות בין רגלי החיילים האמריקנים, ואף לפניהם. ובמקביל, אנשי מאגר העיתונות עוכבו על-ידי שלטונות הצבא, ועבודתם הופרעה בתואנה של שמירה על ביטחונם. לפיכך, אנשי המאגר לא הצליחו להביא שום סיפור עיתונאי רציני.

הפנטגון האשים בכישלון הזה את הפיקוד הדרומי, שהיה אחראי למבצע. על קיום המאגר הוטל סימן שאלה גדול, ואפילו גנרל סידל הודה, כי משהו חורק בהפעלתו.¹⁷

מלחמת המפרץ

התגובה האמריקנית לפלישת עיראק לכוויית בתחילת אוגוסט 1990 נחלקה לשניים – מבצע ההיערכות "מגן במדבר" (Desert Shield) והמלחמה "סערת המדבר" (Desert Storm). האחריות לשניהם הוטלה על גנרל ה' נורמן שווארצקופף (Schwarzkopf), מפקד הפיקוד המרכזי. עדיין לא נגולה כל תמונת ההיערכות התקשורתית של הפנטגון ושל הפיקוד המרכזי למלחמת המפרץ – ובעיקר חסויים עדיין ההיבטים של הונאה ושל לוחמה פסיכולוגית – למרות שברור, כי מקומם היה חשוב ביותר במערכה.

פיטר ארנט, כתב AP וצלם, פעל 13 שנים בוויטנאם

במאגר הכשרה צבאית כדי שיוכלו להבין את הנעשה, ולסקר היטב את המתרחש. במאגר יהיו נציגים של אמצעי התקשורת הלאומיים (רשתות הטלוויזיה וסוכנויות הידיעות). לא ייכללו בו עיתונים מקומיים וכתבי החוץ. כדי שייקל לתפעלו מוגבל המאגר לחמישה-עשר איש בלבד.

המאגר כבר פעל – באמריקה הלטינית, במפרץ הפרסי, בפלישה לפנמה ובמלחמת המפרץ. בתפעול המאגר הכירה התקשורת האמריקנית, בפועל, ברישוי עיתונאים, בזכות הממשל להגביל סיקור עיתונאי ולהפלות את הכתבים הזרים.

בד"ר של ועדת סידל יש סופרמרקט של רעיונות, המשביעים את רצון הפנטגון ואת רצון העיתונות כאחד. מבחנו האמיתי של הד"ר יהיה בביצוע המלצותיו וברצון של שני הצדדים לעבור מאווירת עימות לדרקיום. לפיכך, הפעלתו הסדירה של המאגר תותנה בקונצנזוס לגבי מטרת המלחמה. מה שברור – הכוחות המזוינים האמריקניים לא יתירו זאת, והעיתונות האמריקנית לא תוכל עוד להרשות לעצמה להיות חסרת ידע על צבא, כפי שהייתה בוויטנאם: המאגר הארצי יורכב מעיתונאים, שיקבלו תדריך והסברה מקיפים בענייני צבא.

אל "סערת המדבר"

מאז הקמתו תורגל מאגר העיתונות של הפנטגון בכמה תרגילים צבאיים – בשיעור גדל של הצלחה, שהחליקה את ההדורים בין הפנטגון לבין התקשורת. הפעלתו המבצעית הראשונה הייתה כאשר חיל הים האמריקני ליווה שיירות מכליות במפרץ הפרסי במלחמת איראן-עיראק במחצית השנייה של שנות השמונים. המאגר גויס, נשלח למדינה במפרץ, ושם עלו אנשיו בתורנות על ספינות הליווי. כיוון שאותה מדינה לא הסכימה להכניס עיתונאים לתחומה, הבריה חיל הים האמריקני את העיתונאים ואת ציודם לתחומה במסווה של חיילים אמריקנים. עיקר הביקורת על הפעלת המאגר נסבה סביב אי דיווח על כמה אירועים תקשורתיים. הפעלת המאגר במפרץ הוכיחה, כי אנשי הכוחות המזוינים של ארצות-הברית אינם מבינים את צרכי העיתונאים, והעניין הזה בלט כל אימת שהתעורר חיכוך, או עימות, בין צרכים מבצעיים לצרכים עיתונאיים. יתר-על-כן, התברר, כי העברת דיווחי המאגר לארצות-הברית התעכבה זמן רב מדי.¹⁵

מאגר העיתונות הופעל בתרגיל "פסיון מוזהב" (Golden Pheasant) של צבא ארצות-הברית בהונדורס במארס 1988. התרגיל נועד להציג את מחויבות האמריקנים לארצות אמריקה הלטינית, ולתמוך במשטרים, שאימו על-ידי חתרנות מרקסיסטית. אולם, עוד בטרם עזבו חברי המאגר את ואשינגטון בטיסה להונדורס, פורסם דבר המבצע בעיתונות. בכך נשבר אחד מכללי ההפעלה של המאגר – סודיות. קצינים, שבדקו את הכתבות בהונדורס, ציינו בהן כמה טעויות, והניחו לעיתונאים

הסיפור המלא... זכותו של האזרח האמריקני לשאול: מה הם מנסים להסתיר? אבודת? מוראל נמוך? מפקדים בלתי מיומנים? יחידות לא מאומנות? ציוד לקוי? מגפות? – מי יודע?¹⁹

הגבלת הגישה לזירת ההתרחשות והפעלת המאגרים לוותה בריבוי מדהים של תדריכים, שכמעט לא נמסר בהם דבר. המתדריכים האמריקנים בדהרן היו בריגדיר גנרל ריצ'ארד ניל (Neal), דובר הפיקוד המרכזי, וקצינים בכירים בפיקוד, ובראשם גנרל שווארצקופף. הכוחות האחרים בברית ניהלו תדריכים משלהם יחד עם התדריכים האמריקנים. המתדרך הראשי בפנטגון היה גנרל תומאס קלי (Kelly), ראש מחלקת המבצעים. את הכיוון של מסיבות העיתונאים התוו גנרל קולין פאוול (Powell), יר"ר המטות המשולבים, וריצ'ארד צ'ייני (Cheney), שר ההגנה, בתדריכים המשותף מיד עם פרוץ "סערת המדבר". במסיבה ניתן רק מעט מאוד מידע.²⁰ דילול המידע אפיון גם את המעבר ללחימה קרקעית – תחילה בתקרית חאפגי, ואחר כך ב"סערת המדבר". יתר על כן, כדי להשיג "ערפל קרב" עם תחילת המתקפה הקרקעית, הטיל הפנטגון איפול של 24 שעות על כל מידע, והשעה את כל התדריכים. ההצלחה הסוחפת של המתקפה הביאה לביטול ההוראה. מרבית התדריכים הללו הועברו בשידור חי למאזינים, והיוו בעיה רצינית מאוד לפיקוד האמריקני, שנאלץ להתמודד עם מלחמה מדווחת בזמן אמיתי. הדרך להתמודד עם הבעיה הייתה צנזורה מרצון, שהנהיגו עורכי העיתונים, וחיפתה על מחדלים בביטחון שדה. כך, למשל, גילו העיתונאים, כי המערך של בעלות הברית נמשך מערבה מאוד, וחשפו את התכנית העקרונית של מתקפת הקרקע. כל זה לא פורסם כיוון שהכתבים והעורכים החליטו לא לחרוג ממה שהפנטגון הציג כצרכים מבצעיים.²¹

יש לציין, כי מרבית הדליפות, הידועות כיום, היו בשל טעויות של הצבא האמריקני, ולא בשל הדלפות, או בשל חריגות מהמשמעת. הדחת גנרל מייקל דוגאן, מפקד חיל האוויר, בעקבות חשיפת התכנית למתקפה האווירית – בשלבי הסיום של "מגן במדבר" – הבהירה, כי ממשל בוש אינו מקל ראש בהדלפות.

למרות בעייתיותו, הדיווח בזמן אמיתי הנו כלי יעיל מאוד ללוחמה פסיכולוגית ולהונאה. גנרל שווארצקופף ניצל זאת לא אחת ליצור רושם, כי עומד לרשותו כוח רב מאוד (עניין שהיה חשוב במיוחד בשלבים הראשונים של "מגן במדבר" וגם ב"סערת המדבר"); להסיח את תשומת-הלב ממאמצים עיקריים, ולהסיטה למאמצים משניים, או למאמצי הסחה; ולצירת "ערפל קרב". כל זה עלה בידו עקב השימוש במאגרי עיתונאים, עקב הגבלת הגישה, עקב הצנזורה העצמית ועקב ניצול דרכי העבודה של העיתונות האמריקנית.

דוגמה מעניינת לדרך האחרונה היא ההטעיה, שנוצרה בדיעבד, סביב כוח הנחתים, שעמד לבצע פעולת החפה. מתחילת הסכסוך במפרץ היה ברור, כי הנחתים יהיו כוח עיקרי במבצעים מונחתים, ואף נוהלו תרגילים גדולים – הרחק מעיני העיתונות בחופי עומאן – כדי להכין

הכתבים האמריקנים ומערכת הביטחון שם נכנסו למלחמת המפרץ כאשר הכישלון בניהול התקשורת בפנמה זכור היטב. להיערכות המאגר לפעולה תרמה מאוד העובדה, כי סעודיה הגבילה מאוד את גישת העיתונאים בכלל ולאזור גבולה עם עיראק ועם כוויית בפרט – בנוסף למגבלות שהטיל הפיקוד האמריקני. עובדה זו תרמה למורת הרוח של העורכים ולתסכול של הכתבים, שנאלצו לעבוד במאגרים, שפגעו בסיכויהם להביא סיפורים ייחודיים. לפיכך, עלתה הנכונות של העורכים לקבל מידע, שמקורו בבגדאד, למרות שמידע כזה היה חשוב מראש כחלק מלוחמה פסיכולוגית. לנכונות זו תרמה הנורמה העיתונאית, שאינה רואה עוד בעיה אתית בדיווח על העימות מנקודת מבטו של האויב.

ארצות-הברית קבעה את שיטת הטיפול בעיתונאים, ושאר המדינות המערביות בברית נגד עיראק התיישרו עמה. כבר ב"מגן במדבר" נוכחו האמריקנים, כי המאגר לא יספיק לטפל בכוח רב-לאומי כה גדול. כשבוע לפני תחילת "סערת המדבר" הסתיים אימון כתבים (כולל נשים) נוספים. האימון כלל כושר גופני וידע צבאי. אנשי המאגרים נשלחו בפיקוח קציני קישור לסקר כוחות ומשימות, ודיווחו על כך. זו הייתה חוויה מיוחדת במינה לכתבים אמריקנים, שאינם רגילים לעבודה כזו – אף כי מנהליהם נתנו את הסכמתם לכך. נראה, כי עד תום המלחמה הם לא הסתגלו לכך. סימני חוסר ההסתגלות היו רבים, וביניהם הניסיון של בוב סיימון (Simon), כתב הטלוויזיה של CBS, להגיע לבדו לספור ייחודי, שהסתיים בנפילתו עם צוותו בשבי העיראקים; או התקרית, שבה נפלו בשבי העיראקים כמה עשרות כתבים מערביים, שניסו להגיע בכוחות עצמם לבצרה.¹⁸

אולם, יותר מכל – הכתבים האמריקנים לא הסכימו להתרגל לנורמה החדשה של דברור מוגזם במלחמה עיקרית, שהכוחות המזוינים של ארצם נוטלים בה חלק. שיטות העבודה של העיתונאים האמריקנים מעדיפות את ה"זאב הבודד", ומקנות חשיבות מעטה לתדריכים, למסיבות עיתונאים ולהודעות לעיתונות. עמדותיהם היו מנוגדות בתכלית לתמיכה הגדולה והיציבה של הציבור האמריקני בהפעלת האמצעים הללו נגד העיתונות, שתאמו את הנחיית הנשיא ג'ורג' בוש, "לא עוד ויטנאם!" כלומר, החייל האמריקני לא יצטרך להיאבק בפוליטיקאים, שיגבילו אותו מלהשיג ניצחון בשדה הקרב; הוא לא יצטרך להיאבק בעיתונות, שתשמיט את הניצחון מידי; וכמרכן, החיילים האמריקנים, נכי המלחמה ושאיירי הנופלים לא יבזו עוד – כפי שקרה במלחמה בדרום-מזרח אסיה – אלא יחשבו לגיבורי האומה, כפי שהיה במלחמות העולם.

העיתונות האמריקנית טענה במהלך המלחמה, כי הגבלת הסיקור מגדילה את פער האמינות של הממשל. הבוטה בטעיון הזה היה השדר הוותיק ואלטר קרונקייט, איש CBS, שכתב:

... בגלל הגבלות הפרסום המעיקות והמיותרות, נמנעת מהאמריקנים הזכות לראות ולשמע את

את הממסד הביטחוני האמריקני בהצלחה כה רבה. התמיכה ההמונית בצעדי הממשל הממה שוב את התקשורת, שאף לא ניסתה לקבל סעדים בבית-המשפט העליון נגד דחיקתה מזירת הלחימה. יתר-על-כן, במדינות הברית – ובעיקר בבריטניה ובצרפת – מהווה הצלחת ניהול התקשורת במלחמת המפרץ הכשר לצעדים נוספים נגד חופש העיתונות.¹⁹ יחד עם זאת, התברר היטב, כי היכולת התקשורתית של הפיקוד הבכיר האמריקני – שהתבטאה בתדריכים, שנתנו לעיתונאים – הינם נכס חשוב ביותר לכל מפקד.

סיכום

בעתות משבר ביטחוני – אמיתי, או מדומה – האמריקנים זנחו לרגע את העיקרון המקודש של חופש העיתונות לטובת ביטחונם הלאומי. גם הביקורת השיפוטית, שנלוותה לתהליך, הצטרפה לגישה זו, והעלימה עין מהנעשה. ייתכן, כי אין לכך כפרה, אך התהליך – מימי מלחמת העצמאות האמריקנית ועד מלחמת המפרץ – מוכיח, כי אסור להתעלם מנטייה זו, וכי היא אופיינית לארצות-הברית לא פחות מקידוש התיקון הראשון.

היחסים הפתלתלים בין הממסד הצבאי האמריקני לבין התקשורת האמריקנית וריבוי המקרים של חסימת התקשורת מוכיחים, כי לשרידות (המתבטאת בעיקרון "שמירה על ביטחון הלאומי") יש יתרון רב על כל עיקרון אחר, כולל התיקון הראשון.

הממשל האמריקני והעיתונות בארצות-הברית יודעים זאת היטב, ומתפקדים בשני מישורים: מחד גיסא מחויבות טקסית עמוקה לחופש העיתונות; ומאידך גיסא מחויבות עמוקה לביטחון האומה האמריקנית, המתבטאת בזמן המלחמות, שניהלה ארצות-הברית, בזניחה זמנית של עקרון חופש העיתונות לטובת ניהול המלחמה.

יתר-על-כן, הניסיון האמריקני מוכיח, כי נטייה זו – להעדיף זמנית בעתות מלחמה את הביטחון הלאומי על פני חופש המידע – משתלבת היטב בתפיסה האמריקנית. לפיכך, אין תימה על מה שקרה מגרנדה ואילך בעקבות הפעלת המסקנות של ועדת סידל. אלה היו צעדים מובנים מאליהם; אלא שהיו בעלי עניין, שטחו עיניהם מלראות זאת – וייתכן, כי עיוורונם אינו זמני.

יכולת זו. בדיעבד, היקף הנחיתה היה קטן ובלתי משמעותי, ועיקר חשיבותו בריתוק כוחות עיראקיים לבולמו. העיתונות האמריקנית התלהבה מהאפשרות, שניתנה לה לכתוב על הנחיתים, ולצלמם, ובכך הגבירה את העוצמה, הנתפסת בעיני עיראק, של האיום הזה.²³ הממשל האמריקני נקט קו יוזם ותקיף, שהכתיב את סדר היום הציבורי מהשלבים הראשונים של הסכסוך במפרץ, וכתוצאה מכך ביטל את מאמצי עיראק לזכות בזירת ההסברה. העיראקים עשו טעויות גסות, שרובן נבעו מאי הבנת הצופה המערבי. ממשל בוש התגבר על העיראקים בכל עימות תקשורתי – אף בעניינים מביכים (כמו הפצצת "המפעל לייצור אבקת חלב" בגדאד וכמו הפצצת הבונקר, שבו היו אזרחים).

אחת הטעויות ההסברתיות החמורות ביותר של בגדאד הייתה בניסיון להלך אימים על האמריקנים במהלך "מגן במדבר" ב"היטנאם שנייה" ובהרג המובטח לכל מי, שינסה לפגוע בעיראק. לכך התוסף טיפולה הכושל בבני הערובה המערביים ובפליטים הערביים, שנאספו בירדן. ב"סערת המדבר" חזר הממשל בגדאד על טעותו בהצגת הטייסים השבויים לאחר שעונו. בכך שיחקה בגדאד ממש לידיים של ואשינגטון ושל לונדון. ממשל בוש הסב מיד את הדיון מהזוועות אל הצדקת המלחמה בסדאם חוסיין. לכך התוספה מדיניות הפנטגון, שמנעה מבני משפחות השבויים להיחשף, ולהפוך את עניין שבויי המלחמה לנקודת תורפה מערבית.²⁴

הממשל גבר ביוזמותיו התקיפות גם על התקשורת, שניסתה להפנות את תשומת הלב לבעיית פער האמינות (שהוא עצמו מושג מראשית ימי מלחמת ויטנאם), או לאמינות של דיווחי הפגיעות. בכך הוכיח שנית, כי כדי לזכות בזירת ההסברה יש להשמיע מסר ברור ופשוט, בקול אחיד ותקיף, שמנסה תמיד להיות ראשון מבלי לאבד את אמינותו.

כיצד ישפיעו השימוש הנרחב בחסימת התקשורת ובהונאה, שזרמה באמצעי התקשורת, על האפשרות לנהל את התקשורת במלחמה הבאה? נראה, כי לדוברי הפנטגון והכוחות המזוינים תהיה בעיית אמינות במלחמות הבאות כיוון שחלק מהמידע, שנתנו לתקשורת במלחמת המפרץ, נועד מראש לתמוך במאמצי הונאה (דיס אינפורמציה). עם זאת, אין להניח, כי התקשורת האמריקנית תוכל לשנות את דפוסי העבודה, ששירתו

הערות

1. Joseph J. Mathews (1957) *Reporting the Wars*, Minneapolis, MN: the University of Minnesota Press, pp. 95-101.
2. William L. Chenery (1955) *מביא* *Freedom of the Press*, New York: Harcourt, Brace & Co., p. 155.
3. Schenck v. US, 249 US 47, 39 S.Ct. 247 (1919); *Near v. Minnesota*, 283 US 697, 713, 51 S.Ct. 625 (1931).
4. Raymond B. Nixon (1939) "Propaganda and Censorship in America's Next War" *Journalism Quarterly* 16:237-44, 322.
5. Daniel D. Kennedy (1986) "The Bay of Pigs and the New York Times", *Journalism Quarterly* 63:254-90.
6. ג'וזף מתיוס, שם, עמ' 234-237.
7. בעניין ההופעה של הכתבים הצבאיים ראוי לציין את דבריו של גנרל מקדואל במלחמת האזרחים: "... הצעתי להם [לכתבים], שילבשו תלבושת לבנה לציין את הטוהר של אופיים".

18. "בוב סיימון וצוותו – כנראה בידי עיראק", מעריב, 3 בפברואר 1991; "חיפשו סקופים בבצרה – ונעלמו", מעריב, 6 במארס 1991.
19. ואלטר קרוניקייט, "מה יש כאן להסתיר?" ידיעות אחרונות, 21 בפברואר 1991. השוו אל "חיילים אמריקנים הוציאו את האוויר מגלגלי מכוניות של עיתונאים בסעודיה", ידיעות אחרונות, 12 בפברואר 1991; "בעלי הברית הלמו גם ב-1,500 עיתונאים", מעריב, 25 בפברואר 1991; "מסקרים את המלחמה בעיניים קשורות", ידיעות אחרונות, 14 בפברואר 1991.
20. למעשה, תופעה זו מאפיינת מאז ומתמיד את מסיבות העיתונאים הצבאיות בארצות הברית. במלחמת ויטנאם נהגו הדוברים האמריקנים בסייגון לתדרך את העיתונאים בשעה 1700 מדי יום. העיתונאים כינו את התדרוכים הללו – "השטויות של שעה חמש" (5 O'Clock Follies) – וניסו להימנע מהם ככל יכולתם.
21. "התקשורת. הטיל המונחה של שורצקופף", מעריב, 8 במארס 1991.
22. ש. ש.
23. "אשת השבוי הסכימה להתראיין, הפנטגון התנגד ומנע", מעריב, 8 בפברואר 1991.
24. "Clippings from the Media War", Newsweek, March 11, 1991, p. 29; "Bridge the Information Gulf", Aviation Week & Space Technology, January 28, 1991, p. 9.
8. Allan Hooper (1982) *The Military and the Media* London: Gower, pp. 109-10.
9. קנדי, ש. ע' 119; John Chancellor (June-July 1985); "Form Normandy to Grenada", *American Heritage*: 32-3; Winant Sidle (July 1985) "The Public's Right to Know" *US Naval Institute Proceedings*.
10. הופר, ש. עמ' 122-121.
11. Ike Pappas (1985) "Television and the Military" *Essays on Strategy and Diplomacy* 2:31-60.
12. Daniel C. Hallin (1986) *The "Uncensored War", The Media and Vietnam* New York: Oxford University Press, pp. 211-2.
13. האלין, ש. עמ' 213-215.
14. Deborah Holmes (1986), *Governing the Press, Media Freedom in the U.S. and Great Britain*, Boulder, Col: Westview, p. 58.
15. Alexander Angella (1990) "US Armed Forces Public Affairs Roles in Low-Intensity Conflicts", *Military Review*, Vol. LXX, No. 1, January 1990, 58-60.
16. Mark Thompson (1987), "With the Press Pool in the Gulf", *Columbia Journalism Review*, January 1987, pp. 40-5; Diane L. Zimmerman (1988), "Secret Wars; The Grenada Experience", *Israel Yearbook on Human Rights*, p. 83.
17. Stanley Cloud, "How Reporters Missed the War", *Time*, January 8, 1990, p. 44.

המלחמה במפרץ – הנחיות מדיניות, אסטרטגיה והכרעה, המשך מעמ' 5

אין ללמוד מהקצב ומהיקף הלחימה של האמריקנים שיכולתם במונחי אפקטיוויזם התקיפה גבוה מזה של הפוטנציאל הישראלי. אם נתעלם ממימד התקיפה הכוחשת של B-52, והשפעת תקיפות אלה על הכוחות ואם נבודד את מימד היכולת הלוגיסטית, הרי שהיכולת הישראלית דומה כאמור במונחי יעילות ותוצאות.

סיכום

למערכה האווירית פוטנציאל לפעול בעליונות כבר מראשית הקרבות.

עדיפות אווירית הולכת ונבנית מתוך עצמה, שכן האויב מתבצר, אין לו תמונת קרב וניטלת ממנו היוזמה לחלוטין. תכנון המערכה בקצב ולפי סדר אסטרטגי, משרתת מטרות מלחמה שתכליתן השמדת יכולת האויב לטווח ארוך.

השחיקה בלחימה לפי סדר אסטרטגי זה הינה מזערית מחוץ לכל פרופורציה וסוללת דרך ללחימה קרקעית מהירה, גמישה וחופשית וללא אבידות גם על הקרקע.

באשר למשך הלחימה האווירית טרם כניסה למערכה היבשתית, לא ניתן להשליך ישירות ממלחמת המפרץ למלחמות ישראל. שכן, בפנינו תעמודנה תמיד מגבלות מדיניות ובמיוחד מגבלות לוגיסטיות. ובכל זאת בניגוד לגישה המקובלת אצלנו לפיה נדרש תמיד מעבר מהיר ביותר (לפעמים יממה או שתיים) מהלחימה באוויר למערכה היבשתית, דרושה הערכת מצב לגופו של עניין שבה תישקל גם האפשרות להאריך במכוון את שלב הלחימה באוויר לפני התחלת המערכה בקרקע.

גישה אופיינית גם מבחינה היסטורית. המערכה החלה בהנחה של עדיפות אווירית והתנהלה למן הפתיחה בעליונות אווירית. לקראת סוף המערכה הושגה עדיפות מוחלטת שליוותה את המערכת היבשתית. התוכנית כמשוער היתה לשלושים יום ונתארכה שבוע נוסף עקב עיכובים שהתעוררו כתוצאה מגורמים חיזוניים (מזג אוויר וכד').

לא ניתן להצביע על ריכוז מאמץ אלא על מידרוג בבחירת סוגי המטרות לאורך שלבי המלחמה, בקצב שתוכנן ולפי ניתוח תוצאות. החריג הבולט היה תקיפת מערך טילי קרקע-קרקע, שעקב חשיבותו והמשמעות המדינית שהוא יצר במהלך הלחימה, נדרש להגביר את ההקצאה לתחום זה ולהשיג הישגים מיידיים ולא בקצב המתוכנן למערכה האסטרטגית הרגילה (ניתן היה להבחין בהתבטאויותיו של הגנרל שורצקוף שהוא רואה בזה גורם מפריע...)

לא היתה מגבלה להפעיל את הכוח בלילה וההישגים הבולטים ביום ובלילה היו של נשק מדויק. חיתוך מצב כעבור שבוע מצביע על פגיעה בכשליש מן המטרות, זהו נתון התואם את התכנון בהנחה שהזמן שתוכנן היה שלושה שבועות. הקצב הואט במקצת לקראת הסוף עקב מזג אוויר והצעות להפסקת אש. לפי התוצאה המשתקפת בסיום הלחימה, אמנם הושמד מירב הכוח וסלל את הדרך להשגת המשימה.

מכל מקום, לא היתה הכרעה שמשמעותה גם מדינית, אלא לאחר הפלישה על הקרקע. כניסה זו נעשתה בקלות ובהתנגדות זניחה!

תא"ל איתן בך-אליהו